

УДК 353+308

<https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2020.4.16>

В.М. ДЕМЧЕНКО

Херсонський національний технічний університет
ORCID: 0000-0003-1841-7798

ОФІЦІЙНИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС ЩОДО МОВНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ (НА ПРИКЛАДІ БІЛОРУСІ)

У статті на основі аналізу наукових і публіцистичних виступів білоруських науковців висвітлено особливості національної й мовної політики Республіки Білорусь, засновані на попередній історії білоруських земель, зокрема в складі трьох імперій – польсько-литовської, російської та радянської. У контексті компаративістського зіставлення з українськими реаліями виявлено елементи фактичного ухилення державної політики від реалізації декларації про державний статус білоруської мови – через двозначність позицій провідних місцевих науковців. Як аргументи такої двозначності подано загальні політичні та власне мовні колізії, серед яких – невідповідність формального терміна «республіка» до реалії останнього чверть століття, природа давньої літери ґ («ять») і навіть дискурс щодо вибору між формами титульних топонімів: «Білорусь» чи «Білорусія» та «Мінськ» чи «Менск». Проаналізовано сутність феномену майже повної самоідентифікації місцевих громадян як білорусів, а білоруської мови як рідної – при тому, що вони звикли до перебування в одній ідеологічній та політичній сфері з росіянами та використовують майже виключно російську мову. Досліджено природу термінів «трасянка» (як форми білоруської мови) та «суржик» (як форми української мови) як навмисне впроваджених у науковий і публіцистичний дискурси ще радянського часу для позначення вторинності цих мов порівняно з метрополійною російською. Наведено приклади цих форм.

Зроблено висновок, що мовна ситуація в Білорусі перебуває ще на початку зародження такого небезпечного виклику, коли на ньому лише починає акцентуватися увага громадськості. Остання має зрозуміти, що ідентифікація себе як білорусів, а національної мови як рідної в умовах повної поразки цієї мови в білінгвістичному протистоянні з російською означає лише рівень етнографічності такої нації, а не її суверенність у світовому просторі навіть у зародковому стані. Наголошено, що в умовах сьогоденного громадянського руху в Білорусі може народитися реальна незалежність (національна та мовна), серед провідних умов якої, зокрема, й досконале володіння публічним державником мовою титульної нації.

Ключові слова: Білорусь, білоруська мова, російська мова, білінгвізм, національна ідентичність, українська мова, освітня сфера.

В.Н. ДЕМЧЕНКО

Херсонський національний технічний університет
ORCID: 0000-0003-1841-7798

ОФИЦИАЛЬНЫЙ НАУЧНЫЙ ДИСКУРС ОТНОСИТЕЛЬНО ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ (НА ПРИМЕРЕ БЕЛАРУСИ)

В статье на основе анализа научных и публицистических выступлений белорусских ученых освещены особенности национальной и языковой политики Республики Беларусь, основанные на предыдущей истории белорусских земель, в частности в составе трех империй – польско-литовской, российской и советской. В контексте компаративистского сопоставления с украинскими реалиями выявлены элементы фактического уклонения государственной политики от реализации декларации о государственном статусе белорусского языка – через двусмысленность позиций ведущих местных ученых. В качестве аргументов такой двусмысленности представлены общие политические и собственно языковые коллизии, среди которых – несоответствие формального термина «республика» к реалиям последнего четверть века, природа древней буквы ґ («ять») и даже дискурс относительно выбора между формами титульных топонимов: «Беларусь» или «Белоруссия» и «Минск» или «Менск». Проанализированы сущность феномена почти полной самоидентификации местных граждан как белорусов, а белорусского языка как родного – при том, что они привыкли к пребыванию в одной идеологической и политической сфере с россиянами и используют почти исключительно русский язык. Исследована природа терминов «трасянка» (как формы белорусского языка) и «суржик» (как формы украинского языка) как нарочно внедренных в научный и публицистический дискурс еще советского времени для обозначения вторичности этих языков по сравнению с метрополитанским русским. Приведены примеры этих форм.

Сделан вывод, что языковая ситуация в Беларуси находится еще в начале зарождения такого опасного вызова, когда на нем только начинает акцентироваться внимание общественности. Последняя должна понять, что идентификация себя как белорусов, а национального языка как родного в условиях полного поражения этого языка в билингвистическом противостоянии с русским означает лишь уровень этнографичности такой нации, а не ее суверенитет в мировом пространстве даже в зачаточном состоянии. Отмечено, что в условиях сегодняшнего гражданского движения в Беларуси может родиться реальная независимость (национальная и языковая), среди основных условий которой, в частности, – и владение публичным государственным языком титульной нации.

Ключевые слова: Беларусь, белорусский язык, русский язык, билингвизм, национальная идентичность, украинский язык, образовательная сфера.

V.M. DEMCHENKO

Kherson National Technical University

ORCID: 0000-0003-1841-7798

OFFICIAL SCIENTIFIC DISCOURSE ON LANGUAGE STATE POLICY (ON THE EXAMPLE OF BELARUS)

Based on the analysis of scientific and publicistic speeches of Belarusian scientists, the article highlights the peculiarities of the national and language policy of the Republic of Belarus, based on the previous history of the Belarusian lands, in particular, as part of three empires – Polish-Lithuanian, Russian and Soviet. In the context of a comparative comparison with Ukrainian realities, elements of the actual evasion of state policy from the implementation of the declaration on the state status of the Belarusian language are revealed through the ambiguity of the positions of leading local scientists. As arguments for this ambiguity, general political and linguistic collisions are presented, among which are the discrepancy between the formal term «republic» and the realities of the last quarter of a century, the nature of the ancient letter њ («yat») and even the discourse regarding the choice between the forms of title toponyms: «Belarus» or «Belorussia» and «Minsk» or «Mensk». The essence of the phenomenon of almost complete self-identification of local citizens as Belarusians, and the Belarusian language as their native language, is analyzed, despite the fact that they are accustomed to being in the same ideological and political sphere with Russians and use almost exclusively Russian. The nature of the terms «trasyanka» (as a form of the Belarusian language) and «surzhyk» (as a form of the Ukrainian language) as deliberately introduced into the scientific and journalistic discourse of the Soviet era to denote the secondary nature of these languages in comparison with metropolitan Russian is investigated. Examples of these forms are given.

It is concluded that the language situation in Belarus is still at the beginning of the emergence of such a dangerous challenge, when public attention is just beginning to focus on it. The latter should understand that the identification of oneself as Belarusians, and the national language as a native language in the face of complete defeat of this language in a bilingual confrontation with Russian, means only the level of ethnographic character of such a nation, and not its sovereignty in the world space even in its embryonic state. It is noted that in the conditions of today's civil movement in Belarus, real independence (national and linguistic) can be born, among the main conditions of which, in particular, is the knowledge of the language of the titular nation by a public statesman.

Key words: Belarus, Belarusian language, Russian language, bilingualism, national identity, Ukrainian language, educational sphere.

Постановка проблеми

Сьогодні у світі окрім повсякчасних проблем тероризму існує постійна загроза з боку імперських сил, які репрезентовані сучасною Росією (де компонент «федерація» в такому контексті втрачає свій сенс) і Китаєм (потенційна загроза). Імперія позначається як зовнішнім аспектом – намаганням поступово захопити сусідні території, так і внутрішнім – намагання об'єднати підкорені народи в одній національній спільноті. Головним же атрибутом такої спільноти є метрополійна мова, в нашому разі – російська. Тобто навіть мова в адептів імперіалізму стає інструментом (знаряддям) агресії та анексії. Тому в умовах декларованої національної / унітарної держави (зокрема України, Білорусі, Молдови) виникають проблеми у сфері етнічної / національної ідентичності та мовного вибору представників більшості населення – титульної нації, адже саме в цьому полягає сутність незалежної держави. І якщо в Україні за чверть століття досягнуто чималих успіхів у сфері мовної політики, то Білорусь залишається на первинному етапі до цього. У цій площині функція аргументування та аналізу лежить на науковцях – лінгвістах, істориках, філософах, які мусять займати однобічну й однозначну позицію – захисту й розвитку національної (білоруської) мови та нівелювання всіляких перепон на цьому шляху – зокрема російської мови та її впливу. Без цього насправді незалежної держави не буде, а буде

сателіт сусідньої імперії з негативною перспективою в будь-який момент стати її адміністративним суб'єктом із власним територіальним варіантом російської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Оскільки об'єктом нашого аналізу є думки й вислови щодо національної ідентичності та мовної політики від білоруських науковців (зокрема О. Рогальова, Г. Грибова, О. Попко), які конструктивних ідей у сенсі розвитку такої ситуації майже не містять, то зазначимо найбільш сучасних українських їх колег, які в наукових дослідженнях присвячують увагу мовній політиці й ситуації. Це здебільшого лінгвісти – Н. Будникова, М. Вавринчук, А. Велика, І. Діак, Г. Залізник, Л. Масенко, Г. Мацюк, О. Тараненко, Н. Шумарова, які не лише фіксують ситуацію функційного дисбалансу в білінгвістичному протистоянні «українська – російська» (як і наведені вище білоруські щодо аналогічної опозиції «білоруська – російська»), але й пропонують конкретні заходи виправлення цього дисбалансу й наведення гармонійних відносин, де російська мова виконуватиме хіба що функцію порозуміння між старшими поколіннями пострадянських народів. Але якщо українські вчені розглядають ці питання вже на дещо інших ідеологічних засадах, зокрема реального дотримання статусу державної української мови, то білоруські намагаються все одно залишити російській мові широкий функційний простір.

Формулювання мети дослідження

Зважаючи на наведену вище актуальність поставленої проблеми, метою цієї статті визначаємо аналіз думок білоруських учених щодо національно-мовної ситуації в Республіці Білорусь у компаративістському вимірі – у порівнянні з відповідними реаліями України.

Викладення основного матеріалу дослідження

У межах державноуправлінського дискурсу про національну ідентичність можемо виокремити важливі й актуальні аспекти для використання їх в українській площині. Тому це не лише позитивні оцінні погляди зарубіжних учених (зокрема представників й авторитарних або тоталітарних держав), але й негативні, які можна трактувати за бажання й у позитивному вимірі. Так, професор Олександр Рогальов, відомий білоруський лінгвіст, надав цікаву характеристику сучасним проблемам національної ідентичності через площину мовних відносин, зазначаючи, що феномен мови передбачає етнічну генетичну глибину: Народна окремішність полягає в місцевих назвах, іменах і прізвищах, прислів'ях і приказках, у повір'ях, загальноприйнятих оцінних судженнях і характеристиках довколишнього. Тобто «будь-яка мова цінна передусім виявленням у ній етнічного почуття й свідомості». Тезу про те, що етнічних мов на світі навіть більше за кількість етносів, професор пояснює прикладом свого народу: російськомовні білоруси за стереотипом свого мислення й поведінки залишаються білорусами. І хоча більше знають уже російську та всесвітню історію, ніж свою власну, проте залишаються вірними традиціям і забобонам білоруських предків [1]. Отже, білоруси, за словами авторитетного дослідника, хоча вже вважають себе ледь не частиною Росії, але чомусь уперто називають себе білорусами (за переписом 1999 року – 81%), а білоруську мову – рідною (за переписом – фактично 63 % використовують російську). На нашу думку, це свідчить не про якість приховане генетичне (підсвідоме) почуття (за О. Рогальовим, «етнічна приналежність не мислиться, а відчувається»), а швидше про етнографічну сутність кількості в Білорусі національної ситуації, що лише наразі виявляє можливість початку певних принципових змін. І дарма прогресивні сили вважають, що з українською ситуацією не мають нічого спільного, – вважаємо, що всі наші негативні чинники виявляться і там: повна залежність економіки, органів безпеки, міліції та військових від Росії, безперечне переважання останньої в інформаційній «війні» (поки це ще лише вплив, війна буде пізніше), активація вже чинних прихованих таборів на всіх ділянках державного кордону з боку Росії, активізація проросійських політичних і громадських сил, зокрема партій і пенсіонерів, тощо.

Зрозуміло, до чого тут порівняння з тією ж таки Бразилією чи Аргентиною, які за півтора століття виробили свою культуру, не пов'язану з колишніми метрополіями Португалією та Іспанією. Що ж до мови, то О. Рогальов говорить про «білоруський варіант російської мови», який виявляється передусім на фонетично-інтонаційному й лексичному рівнях (аналогічно – англійська в США, німецька – в Австрії та Швейцарії, іспанської – у країні Басків або Каталонії. На простому рівні нам відомо про фонетичні риси російськомовного білоруса, що надають його мовленню рис комічності. Нам вони здаються ганьбою та ознакою вторинності давнього етносу, як і відповідні українські. Для такого мовлення радянськими мовознавцями було придумано й упродовжено терміни «трасянка» та «суржик», які позначали мовленнєвий конгломерат місцевої мішаної мови, що ілюструє поняття «змішаний білінгвізм». Ми завжди виступали проти цих термінів, вважаючи їх спеціально задіяним для штучного опускання і престижу, і власне рівня загальнонародної мови порівняно з літературною її формою та, звісно, російською. За словником, «суржик» етимологізується від значення «пшениця, змішана з житом» (су+рож), що поширено в різних слов'янських мовах [2, с. 479], а білоруський термін «трасянка» утворений від англ. tracing «калькування». У російській мові цьому відповідає термін «просторечие», що стосувався і двох вищезначених мов, однак на позначення іншої зіпсутої форми. Тобто й цим російська мова ставиться вище за них, адже має одну нелітературну форму, а ті – дві. Насправді ж і «суржик», і

«трасянка» найголовнішою своєю ознакою мають кальковані російськомовні одиниці – лексичні (на місці власних), фонетичні й морфологічні (з неорганічними на ґрунті етнічної мови морфемами).

На нашу думку, українські мовознавці 50-60-х років минулого століття навіть дещо перестаралися в цьому разі, придумавши той «суржик», що своєю формою зумовлює однозначно негативні рефлексії, які й на наш час (через пів століття!) підсвідомо викликають відчуття меншовартості нашої мови, що доволі істотно гальмує її функційний розвиток, адже значна частина мовців соромиться своєї «мішаної» мови. Цей стереотип має невідбивний контраргумент: така функційна (мовленнєва) форма національної мови властива будь-якому мовному стандарту, що розвивається в сусідстві з іншою – більш потужною за статусом мовою – переважно свого часу імперською. Тому всі інонаціональні мови у своїй розмовній простонародній формі мають чималу кількість кальок із тієї колишньої метрополійної. І якщо в казахській, узбецькій чи румунській (на території Молдови) окрім одиниць ненормативної лексики (зокрема й матизмів) присутні всілякі російськомовні політичні й технологічні лексичні одиниці на кшталт «ракета», «комсомол» чи «бюджет», то в українській та білоруській цей вплив є набагато сильнішим і об'ємнішим, охоплюючи й інші рівні мови – фонетичний («всігда», «обідили», «умні»), морфологічний («керуючий», «спір», «учбовий»), семантичний («повинні», «необхідно», «надія») чи фразеологічний («у тому числі», «прийняли закон», «на сьогоднішній день»). Звертаємо увагу, що саме фонетичний рівень виявляє ті «суржикові» елементи, аналогічно в «російській» білоруській мові також фонетичні елементи є ідентифікаторами її місцевої приналежності.

Наприклад, російське мовлення найбільш проросійських президентів саме таким і було: В. Янукович мав генетичне «гекання» (здаймо Мину Мазайла від М. Куліша, який говорив про «ге» як таке, що зламало йому життя), а О. Лукашенко є «ідеальним» представником-носієм тієї вищеназваної форми, що в науці називається «регіональний варіант російської мови». Цей термін, до речі, можна віднести до кожної з колишніх метрополійних мов – іспанської, англійської, іспанської, німецької, а також японської та китайської, де кількість діалектів і територіальних варіантів є дуже великою, і ці форми часом різняться між собою більше, ніж слов'янські чи романські мови.

Аналогічно до українських реалій кінця XVI – початку XVII століть білоруська еліта (зокрема боярство та церковники) потрапили під вплив польської культури й мови. Це не дивно, оскільки дещо пізніше цей вплив перемістився до далекої Росії (ще пізніше – французький і повсякчас – німецький). Як зазначає О. Рогальов, такий процес закономірно призвів до зниження соціального статусу білоруської мови, яка використовувалася селянами та міськими «низамми». Учений навіть використовує в цій тезі частку «лише», що позначає істотно меншу частину певного явища. Проте відомо, що на той час кількість сільського населення істотно переважала кількість міщан, а тому функційно місцева мова переважала, хоча за статусом, зрозуміло, вона була нижчою (відповідно до опозиції метрополійна – місцева, тобто колоністів і аборигенів). Надалі польський вплив замінює російський – офіційною мовою стає російська (великоросійська), а білоруська позначається ознаками «проста», «селянська» й навіть «хамська», від чого залишилося до сьогодні характеристика цієї мови саме як «селянської». Це не дивно, адже низький статус селян було вироблено в Росії, де «холопи» й «кріпосні» були навіки прив'язані до пана-поміщика як раби. З іншого боку, ці прості люди, за словами О. Рогальова, зберегли кращі зразки білоруської матеріальної та духовної культури, записані збирачами-дослідниками в XIX столітті [1]. На відміну від цього, в Україні більший внесок у такий порятунок зробили ентузіасти-інтелектуали, через що не лише на рівні фольклору, але й на рівні високої поезії засвідчено народну культуру й мову. Думаємо, що й буржуазна революція 1917 року саме тому відбулася в Києві й кілька років давала сподівання на незалежну державу, на відміну від Білорусі. І це були не лише літератори, але й національні політики та військові.

У радянський час відповідно до курсу на індустріалізацію та урбанізацію, що призвело зрештою до соціальної катастрофи у співвідношенні сільських і міських жителів на користь других, селянство як носій національної мови перетворювалося на певний проміжний соціальний прошарок. До цього додавалися ідеологічні концепції (як продовження й утвердження колоніальних), за якими декларувався інтернаціоналізм, створення об'єднаної соціальної радянської спільноти, а надалі взагалі – європейської та світової, що, звісно, не сприяло розвитку національних мов. Коли не вдалося захопити Європу й запровадити там комуністичну ідеологію, формування «радянського народу» стало домінантною концепцією. У межах індустріалізації в містах Білорусі й України (зокрема в Херсоні) були побудовані фабрики й заводи, працівники на які запрошувалися з інших «радянських республік» – і саме задля перемішування представників окремих націй в одному соціальному конгломераті. Цьому ж сприяли й змішані шлюби, що були властиві саме жителям міста. Зрозуміло, що діти в таких сім'ях виховувалися переважно російською мовою. І вже не відігравав ролі соціальний стан: такою ж денациональною була й інтелігенція. Тому знову-таки Україна відрізнялася на краще, оскільки було чимало представників національної еліти, які вели активну боротьбу проти режиму й піддавалися репресіям – аж до кінця 80-х років.

О. Рогальов описує той період у Білорусі як такий, коли урбанізація зумовлювала уніформізм стереотипу поведінки – починаючи з одягу й закінчуючи проведенням масових святкувань [1]. Тобто ці стереотипи зрештою були відбиті в подальших поколіннях, а головним із них була гордість за «непереможну армію / країну» та «мудре керівництво». І якщо остання ознака швидко зійшла нанівець (і до цього часу в умовах демократичної та толерантної України довіра до влади складає не більше 20 %), то перша часом виявляється в необґрунтованих амбіціях щодо обов'язкових перемог у спорті чи пошани від інших країн, але передається з покоління в покоління. Натомість у Білорусі в умовах класичного авторитаризму й новітнього самодержавства увага народу обмежується цим внутрішнім об'єктом пошанування й не поширюється на зовнішні обрії. Ще одним стереотипом є, скажімо, кримінальна романтика, що виявляється у специфічній поведінці та сленгу й була властива тим же американцям, але на наших теренах є актуальною й сьогодні. У такій поведінковій атмосфері не лише підліткам, а й часто в наступному віковому періоді (а кому й до глибокої старості) властивим є колективний психоз, коли людина (гомо сапієнс) втрачає здорове мислення й індивідуалізм і стає підвладною масовим настроям, заснованим на тваринних мотивах – їжі, питті, розмноженню тощо.

Повертаючись до періоду урбанізації, слід обов'язково зазначити про сферу освіти, де той вчорашній селянин потрапив у російськомовну атмосферу вишу чи технікуму, закінчивши українськомовну сільську школу. Натомість білоруський абітурієнт узагалі міг бути звільнений від подальшого вивчення національної мови за його проханням.

Г. Грибов та О. Попко, продовжуючи думку О. Рогальова, зазначають, що таким чином драматична ситуація з білоруською мовою однозначно не пояснюється виключно соціальними причинами – не останню роль тут відіграла так звана мовна конкуренція в межах історично складеного білінгвізму (двомовності). Це властиво Україні, де вже два століття відбувається «мовна війна» (термін кийвської соціолінгвістичної школи, зокрема від Л. Масенко), це властиво й Білорусі (але поки що це не «війна», а суто етнографічна функція місцевої білоруської мови, дозволена з боку колоніальної російської, що відповідно не сприяє розвитку першої). При цьому «конкурентоздатність» мов – компонентів білінгвізму залежить не лише від зовнішніх обставин (екстралінгвістичних – політичних, історичних), але й від внутрішніх можливостей цих мов, що свого часу й були зумовлені тими зовнішніми обставинами. Так, на етнічній білоруській території давні традиції часів Великого князівства Литовського, коли вони були пов'язані з певним державним статусом (на нашу думку, дещо завищеним місцевими й навіть російськими вченими), істотно відрізняються від традицій «літературної білоруської мови» нового часу (визначальне словосполучення в цьому сенсі, навіть більш правильним буде, на нашу думку, відповідник «мова білоруської літератури»). Натомість, за словами названих учених, «більш багаті традиції російської літературної мови» базуються на насамперед розвинутій стилістичній її диференціації, що є однією з визначальних ознак «вищої форми будь-якої національної мови», і саме літературної. Місцева ж мова звужує свою стилістичну сферу до рівня повсякденно-побутового (зокрема в межах сільського середовища). З іншого боку, визначається спільний лексичний масив в обох мовах на рівні від 45% до 75% (доволі дивна розбіжність, певно через різний підхід – публіцистичний та лінгвістичний, коли, скажімо, дієслово «повинні» одними авторами не вважається спільною лексемою, а іншими – вважається), що начебто є позитивним у розумінні полегшення міжнародного спілкування, але насправді негативно гальмує розвиток національної (білоруської) мови [3].

Щодо такого порівняння «мов-конкурентів» варто зауважити, що російська мова на той час (починаючи з середніх віків) не була «будь-якою національною мовою» – це була мова імперії, а її основа ще раніше була мовою державних документів, грубо кажучи – й церкви також, і взагалі стала називатися «великоросійською» (великоруською), щоби навіть формально показувати такий її статус – «над всіма» (хоча всім фахівцям відомо, що ознака «велика» в геополітичному розумінні позначає нову територію – на відміну від старої – «малої», найбільш відомі приклади – «Мала Азія», «Мала Греція», «Мала Вірменія»). Зрозуміло, що мова в державному / офіційному статусі буде багатшою функційно в площині лексики (зокрема термінології), синтаксису й морфології (також через активні зв'язки з іншими мовами) та матиме ширші можливості для розвитку. А найголовніше – нею будуть навчатися діти упродовж 10-15 років. У такому разі вся фахова термінологія буде саме тією мовою. Білоруська мовна ситуація тим і характеризується, що весь процес фахової підготовки реалізується російською мовою. Саме через ці причини білоруські вчені закликають до взяття національної мови державою під захист, адже в контексті формального (навіть) суверенітету й незалежності можна задіяти екстралінгвістичні (позамовні) механізми для «реального підняття соціального статусу білоруської мови». Радіємо через їх розуміння того, що саме ця мова є «візитівкою» Білорусі, її «родзинкою», а любов до неї є ознакою патріотизму, «здорового націоналізму», загалом – чеснотою нації та окремих її представників [3]. Відразу зауважимо, що форма «здоровий націоналізм» застосована вченими через табування взагалі терміна «націоналізм» у цій країні (найбільш нейтральна словникова дефініція – «рух за збереження і розвиток національних традицій, культури, мови, літератури, мистецтва», а взагалі – просто синонім до терміна «патріотизм» – «любов до Батьківщини, до свого народу» [4, с. 744, 894]), а також зазначення

авторами не просто нації, а й «окремих» її представників, тобто визнання патріотами лише обмеженої частки білорусів. Утім, така обмежена частина за умови її активності може стати вирішальним чинником у трансформації держави, що ми спостерігали у 2005 та 2014 роках у Києві та спостерігаємо 2020 року в Мінську.

До речі, у контексті цього дослідження варто навести цікаву ілюстрацію щодо мовних колізій у площині роз'яснення природи трьох східнослов'янських мов на прикладі топоніма «Мінськ». Річ у тім, що в давньоруських літописах він писався з буквою «ять» («Мѣньскъ»), яка мала два фонетичних значення – «є» для росіян і білорусів та «і» для українців. Це загально визнаний у науці факт (першими були імперські вчені О. Шахматов і М. Фасмер, а далі – О. Потебня, А. Кримський та ін.). Тому, зрозуміло, у власне білоруських джерелах його написання дорівнялося до вимови – «Меньск», «Менеск» (ця форма зникла з офіційних документів лише в XVIII столітті). З початку XVI століття під польським впливом упроваджується варіант «Миньск» / «Минск» / «Minsk», що, за словами М. Фасмера, має українське походження [5]. Тобто вимова давнього «ѣ» як «і» має й такий аргумент. Зрештою навіть графічно в білоруській мові це «Мінск». Цікаво, що вже в наші часи (1991 рік) Мінська міська рада висунула пропозицію повернути власне білоруську історичну форму «Менск», але це не було підтримано Верховною Радою. Цей приклад ми навели задля того, щоб показати неоднозначність полеміки про характер державної руської мови Великого князівства Литовського, яку антиукраїнські сили трактують як наближену до білоруської, а проукраїнські – до української мови. Один з аргументів кожної зі сторін – вимова тієї давньої літери «ѣ», а також м'яких приголосних (на кшталт «літо» чи «лето», «весна» чи «весна», «держжава» чи «держжава» тощо).

Зрештою білоруські вчені настоюють на впровадженні обов'язкового вступного екзамену з білоруської мови для всіх спеціальностей, адже мова титульної нації є державною за Конституцією, хоча фактично такою функційно не є. При цьому існує й колізія в розмежуванні термінів «державна мова», «офіційна мова», а також «друга офіційна (державна) мова», що дозволяє співіснувати обом мовам (звісно, це стосується більшою мірою національно-російських різновидів білінгвізму на пострадянській території). В іншому світі це стосується регіонів, де як анклав компактно проживає певна етнічна меншість (наприклад, в Іспанії – це Каталонія чи Країна басків, у Туреччині – територія курдів тощо). Але в тій же Білорусі такого компактного проживання росіян немає, в Україні лише окремі села за заселенням є російськими чи молдовськими. І все ж навіть у таких регіонах місцева адміністрація мусить працювати державною мовою, і саме ця сфера, на думку білоруських учених, має змогу швидко й ефективно підняти соціальний статус білоруської мови, адже чиновник пов'язаний із будь-яким громадянином або громадською спільнотою. Розмежування статусу двох мов у Білорусі призведе до диглосійних відносин – функційного розподілу цих мов, які будуть використовуватися в різних мовленнєвих ситуаціях [6]. Останньою тезою білоруські вчені намагаються довести, що така ситуація є історично природною, а тому «в умовах спорідненості російської та білоруської мовних систем» це призведе до «успішного оволодіння» кожною з цих мов. У такому разі згадуються слова О. Потебні про те, що людина, яка думає російською мовою, є вже росіянином, тобто такі диглосійні (реально монолінгві, і саме російські) білоруси є вже не білорусами фактично.

Ще одне питання, що хвилює білоруських учених і публіцистів, це утвердження в офіційному дискурсі самого топоніма «Білорусь», який в опозиції з одиницею «Білорусія» (в оригіналі «Белорусь» – «Белорусия») репрезентує національну ідентичність і відповідно – саму титульну націю в цій країні – «білорусів». У цьому сенсі навіть головний політичний опонент в умовах пострадянських реалій – Російська Федерація (де другий компонент лише формально ілюструє неімперський характер) – визнає онімне словосполучення «Республіка Білорусь» як офіційне й незаперечне: це зафіксовано в Загальноросійському класифікаторі країн світу від 14 грудня 2001 року № 529-ст), що ідентифікує країни у процесі обміну інформацією під час вирішення питань міжнародного культурного, економічного, спортивного, наукового спрямування, тобто фіксує офіційно визнані найменування – короткі й повні їх форми. У паспорті громадянина цієї країни дається білоруський відповідник, російський та відповідна англійська форма «Republic Of Belarus». Тобто «назва Білорусія є неактуальним для статті про сучасну державу Республіка Білорусь» [7].

Висновки

Отже, маємо справжні антитези від білоруських науковців (тобто в такому разі – псевдонауковці): 1) білоруси вважають і фактично визнають себе частиною Росії, але водночас називають себе білорусами; 2) переважно використовують російську мову, але білоруську вважають рідною; 3) фактично за Конституцією мають білоруську мову за державну, але реально виправдовують використання російської в будь-якій сфері соціального життя, зокрема й адміністративній. Такої двозначності (навіть протилежності) бути в науці не може, а тому цю стратегію ми можемо пояснити лише ідеологічною ангажованістю, що в Україні було поширеним явищем у межах наукових дискусій 20-30-х років, які зрештою (надалі) виявилися фіктивними – були замовлені ідеологами відповідно до концепції

формування імперіальної спільноти – «радянського народу». А тому й теза щодо кращого засвоєння обох мов працює на користь саме російської.

В умовах сучасної України така ситуація вже доволі віддалена, хоча небезпека швидкого повернення російської мови на рівень освітнього, наукового й державного дискурсу ще існує, поки покоління 50-60-річних займає провідні позиції в цих сферах соціального життя. Важливо, щоб саме еліта була новою, адже вона веде «пересічних» громадян до прогресивного світу. І тому, коли настане час, що в Білорусі публічний службовець, який претендує на посаду в органах влади, здаватиме обов'язковий іспит на знання державної мови, а Президент знатиме її досконало (до чого прагне український В. Зеленський, і чого взагалі не здатен О. Лукашенко), тоді й можна буде сказати про реально суверенну Білорусь.

Список використаної літератури

1. Рогалев А.Ф. Языковое своеобразие беларуси: вчера, сегодня, завтра. URL.: <https://scholar.google.ru/citations?user=fpFZizQAAAAJ&hl=ru>
2. Етимологічний словник української мови / ред. кол. О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ : Наук. думка, 2006. Т.5. 704 с.
3. Грибов Г.М., Попко О.Н. Language Problem in the Belorussian History. URL.: https://www.researchgate.net/publication/274136596_Language_Problem_in_the_Belorussian_History
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Москва, 1986. Т.2. 672 с.
6. Особенности белорусской национальной идентичности. Made for minds. URL.: <https://www.dw.com/ru/особенности-белорусской-национальной-идентичности/a-37674267>
7. К переименованию / 24 сентября 2010. Википедия. URL.: https://ru.wikipedia.org/wiki/Википедия:К_переименованию/24_сентября_2010

References

1. Rogalev A.F. Yazykovoye svoyeobrazie belarusi: vchera, segodnya, zavtra [Linguistic originality of Belarus: yesterday, today, tomorrow]. URL.: <https://scholar.google.ru/citations?user=fpFZizQAAAAJ&hl=ru>
2. Etymologichnyi slovník ukraýns'koyi movy [Etymological vocabulary of the Ukrainian language] / red. kol. O.S. Mel'nychuk (gol. red.) ta ín. Kyiv : Nauk. dumka, 2006. T.5. 704 s.
3. Gribov G.M., Popko O.N. Language Problem in the Belorussian History. URL.: https://www.researchgate.net/publication/274136596_Language_Problem_in_the_Belorussian_History
4. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoyi ukraýns'koyi movy [Great tлумachny vocabulary of modern Ukrainian language] / uklad. í glav. red. V.T. Busel. Kyiv; Írпín': VTF «Perun», 2005. 1728 s.
5. Fasmer M. Etimologicheskyy slovar' russkogo yazyka [Etymological dictionary of the Russian language]. Moskva, 1986. T.2. 672 s.
6. Osobennosti belorusskoy natsional'noy identichnosti [Features of the Belarusian national identity]. Made for minds. URL.: <https://www.dw.com/ru/osobennosti-belorusskoy-natsional'noy-identichnosti/a-37674267>
7. K pereimenovaniyu / 24 sentyabrya 2010. Wikipedia [To rename / September 24, 2010]. URL.: https://ru.wikipedia.org/wiki/Vikipediya:K_pereimenovaniyu/24_sentyabrya_2010